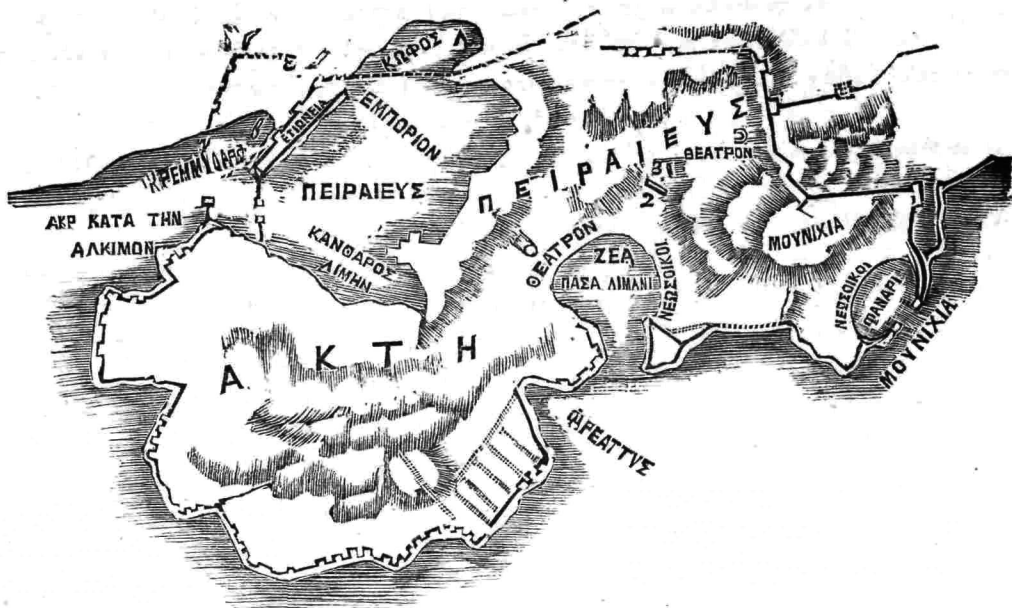

σταδίων (II.13), τὸ δὲ ὕψος ἤμισυ
ἔτελέσθη ἢ ὅσον διενοεῖτο, ὅπερ κατ'
Ἀππικανὸν ἦν τεσσαράκοντα πήχεων
(Μιθρ. 30). Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται τῷ
κ. Ἀλ. Παγκαθῇ (Ἀρχ. I. 110)
ὑπερβολή, διότι τὰ ὑψηλότερα σωζό-
μενα ἢ ἀναφερόμενα τείχη τῶν χρό-
νων τούτων, τὰ τῶν Πλαταιῶν, τὰ
τῶν Αἰγισθενῶν, τὰ μεταγενέστερα
τῆς Μεσσηνίας, δὲν εἶχον ὕψος ἀνώτε-
ρον τῶν 20 πήχεων· τὸ δὲ πᾶχος
τοῦ τείχους κατὰ Θουκ. ἦν τοσού-
τον, ὥστε δύο ἄμαξαι ἐναντία
ἀλλήλαις τοὺς λίθους ἐπῆγον»¹
(I. 93).

Εἶτα δὲ περιγράφων τὴν τειχο-
δομίαν λέγει «ἐντὸς δὲ οὔτε χάλιξ
οὔτε πηλὸς ἦν, ἀλλὰ ξυρρακοδομη-
μένοι μεγάλοι λίθοι καὶ ἐν τομῇ ἐγγώνιοι σιδήρῳ πρὸς ἀλ-
λήλους τὰ ἔξωθεν καὶ μολιθδῶ δεδεμένοι²» (1. 93).

Ὁ περίβολος οὗτος διέλειπε μόνον μικρὸν χώρον κατὰ τὸ στόμα τῶν τριῶν λιμένων, ἐκατέρωθεν τῶν ὁποίων ὑψοῦντο τετραγῶνοι πύργοι, οὓς ἐν ἀνάγκῃ συνέδεον δι' ἀλύσεων, αἵτινες ἀπετέλουν τὰ κλειθρα τῶν λιμένων (Θουκ. II, 94. Διοδ. Σικ. XII, 49. Πλουτ. Δημ. VII), διὸ καὶ οἱ τρεῖς λιμένες τοῦ Πειραιῶς *Κλειστοὶ* ἐκαλοῦντο «*Ἐχει δὲ ὁ Πειραιεὺς λιμένας τρεῖς κλειστούς*» (Ἡσυχ. ἐν λέξ. Ζεφ. Σχόλ. Ἀριστ. ἐν Εἰρ. 145). Ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλην. II, 6.) ὁμως μανθάνομεν ὅτι μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἦτταν τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο ἔκκλησις «*ἐν ἣ ἔδοξε τοὺς τε λιμένας ἀποχωῶσαι πλὴν ἐνός*» (τοῦ Πειραιῶς), διότι ἀπολέσαντες τὴν ναυτικὴν αὐτῶν δύναμιν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιβοθητήσωσι τὰ κλειθρα

2. Σκευοθήκη Φίλωνος. 3. Ἴπποδάμειος ἀγορά.

τῶν δύο ἄλλων λιμένων διὰ τριηρῶν, ὧν οἱ νεώσοικοι σχεδὸν ἦσαν κενοί.

Παρά τοῖς τετραγώνοις πύργοις, τοῖς ἐκατέρωθεν τοῦ στόματος τοῦ λιμένος Πειραιῶς, ὑπάρχουσιν ἕτεροι δύο στρογγύλοι, οἰκοδομηθέντες, ὡς φρονῶ, ὑπὸ Κόνωνος, ὅτε ἀνφοκοδόμησε τὸν κατασκαφέντα ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων περίβολον τοῦ Πειραιῶς· καὶ οἱ μὲν στρογγύλοι πύργοι ἔχουσι διάμετρον 15 μετρ. ἐκ δὲ τῶν τετραγώνων ὁ μὲν ἐν δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι ἔχει ἐμβαδὸν $13,50 \times 17$, ὁ δὲ ἐν ἀριστερᾷ 10×11 .

Ἔτι δὲ καθ' ὅλας τὰς ἐπικαμπὰς καὶ τὰ εὐεπίβατα τῆς ἀκτῆς διακρίνει ἐπὶ τοῦ περιβάλου ὁ παρατηρητικός ὀφθαλμὸς τὰ θεμέλια πύργων 6,20 πλ. 5,20 μῆκ., ἐφ' ὧν ἐστάθμευσον κυρίως οἱ φύλακες ἐν καιρῷ πολέμου.

Παρά τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος μὴ θάνατον ὄτι πρὸς τῷ ἐν Ἑτιωνείᾳ ἄκρᾳ (ἐν ἀριστερᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Πειραιᾷ) ὑπάρχοντι παλαιῶ τείχει οἱ τετρακόσιοι τῷ 411 π. Χ. φκοδόμησαν ἕτερον τείχος, «ἵνα τοὺς πολέμους ὅτ' ἂν βοῦ- λωται καὶ ναοὶ καὶ πεζῶ προσδέξωται» (Θουκ. VIII, 90). Ὁ δὲ Ξενοφῶν καλεῖ τὸ μέρος τοῦτο χῶμα «οἱ δ' ἀμφὶ Ἀ- ριστοτέλην καὶ Μελάνθιον καὶ Ἀριστάρχον στρατηγούντες φανεροὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῷ χῶματι ἔρμα τειχίζοντες, εἰς ὃ ἐδούλοντο τοὺς πολέμους δεξιόμενοι ὑφ' ἑαυτοῦς καὶ τοῖς ἐταίροις τὴν πόλιν ποιήσασθαι». (Ξεν. Ἑλλην. II. Γ'. Παράβ' Δημοσθ. πρὸς Πολυκλ. 1208).

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην τὸ τεῖχος τοῦτο ἐξετείνετο καθ' ὅλην τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τοῦ λιμένος «ὥστε καθεζομένων ἐς αὐτὸ ἀνθρώπων ὀλίγων ἄρχειν τοῦ γε εἰσπλου» καὶ ἐτελεύτα ἐπὶ τὸν πύργον τῆς Ἡετιωνείας ἄκρας, ἐνθα καὶ τὸ παλαιόν, τὸ ἐπὶ Θεμιστοκλέους ἐκτὸς τεῖχος «ἐπ' αὐτὸν γὰρ τὸν ἐπὶ τῷ στόματι τοῦ λιμένος, στενοῦ ὄντος, ἐτελεύτα τὸ τε παλαιὸν τὸ πρὸς ἡπειρον καὶ τὸ ἐντὸς τὸ καιρὸν τεῖχος τευχίζομενον πρὸς θάλασσαν» (Θουκ. αὐτόθι).

1) Ἐκ τῶν σωζομένων ἐρειπίων δηλοῦται ὅτι τὸ πᾶχος τοῦ περιβάλλοντος ἦν 2,50—5 μέτρ. ἀναλόγως τῆς θέσεως.

2) Οὐδαμῶς σχεδὸν τῶν ἐρεπίπων τοῦ περιβόλου διέκρινα ὅτι οἱ λίθοι σιδήρῳ καὶ μολύβδῳ τὰ ἔξωθεν συνεδέοντο. Ὑποπτεύω δὲ ὅτι μόνον ἐν τοῖς ἄνω ἄκροις καὶ ἐπικαίροις τοῦ περιβόλου οἱ λίθοι οὕτω συνεδέοντο. διότι οὐ μόνον θὰ καθίστα τοῦτο τὴν τειχοδομίαν πολλῶν δαπανηροτέραν ἀλλὰ καὶ χρονιωτέραν, ὅπερ ἀντίκειται πρὸς τὴν σπουδὴν, μεθ' ἧς συνετέλεσθη τὸ ἔργον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι τὰ νῦν ἐρεπίπια ἀνήκουσιν εἰς τὸν ὑπὸ Κόνωνος ἀνοικομηθέντα περιβόλον μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν, τοῦ πρώτου κατασκαφέντος ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλ' ἀρὰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ λίθοι τοῦ κατασκαφέντος περιβόλου δὲν ἐχρησίμευσαν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὑπὸ Κόνωνος μετὰ ἐννέα ἔτη. Μόνον ἐν τῇ μεσημβρινοδυτικῇ ἁκτῇ τῆς Πειραιαῖχς χερσονήσου διέκρινα ἐντὸς τοῦ τείχους εἰς τινας λίθους μικρά τινα κοιλώματα οὐχὶ τυχαῖα, ἀλλὰ διὰ σμίλης εὐθυγράμμως κατὰ τὰ ἄκρα ἐσκαμμένα. Οἱ δλίγοι λοιπὸν οὗτοι λίθοι ἐν τῇ στάσει εὐρίσκονται ἀποδεικνύουσι πως βάσιμον τὴν ὑπόψιν μου ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ λίθοι τοῦ πρώτου περιβόλου ἐχρησίμευσαν εἰς ἀνοικοδόμησιν τοῦ δευτέρου, καὶ ὅτι τοῦ πρώτου περιβόλου οἱ λίθοι ἅπαντες δὲν συνεδέοντο τὰ ἔξωθεν σιδήρῳ καὶ μολύβδῳ.